

ФРАНЦУСКА ДЕКЛАРАЦИЈА ЉУДСКИХ ПРАВА

1. Крај 18. века обележило је доношење два изузетно значајна правно-политичка документа: америчког устава од 1787 и две године касније усвојене француске декларације права. У историји уставности нема много правних докумената који би се својим садржајем и утицајем могли упоредити са овим правним текстовима. Амерички устав је и даље, са нешто измењеним изворним садржајем, најважнији извор уставног права Сједињених Држава. С друге стране правно важење француске декларације права од 1789 потврђено је Уставом пете Републике од 1958. И у једном и у другом случају неспорно је постојање одређених политичких и правних принципа, што је и један од главних разлога изузетно дугог правног важења и „вечите“ свежине ових уставних докумената.

Језгро ових докумената јесу људска права, само је у питању различити приступ и техника обезбеђивања. Док се у једном случају гарантовање људских права достигло утврђивањем извесних принципа у организацији и функционисању политичке власти дотле је други приступ ставио у први план конкретно утврђивање индивидуалног подручја слободе истргнутог од уплитања јавне власти. Ревизијама америчког устава ова два начина гарантовања људских права била су сједињена и касније примењена у свим уставним утемељењима основних права човека.

2. Уставу САД претходиле су декларације људских права. Вирџинија је била прва држава која је на конвенцији у Вилијемсбургу јуна 1776 донела устав, који је био уведен свечаном декларацијом права. Ова декларација права постала је узор свим каснијим декларацијама америчких држава, које су, међутим, нека права и принципе другачије формулисале, поред додавања нових одредаби.

Између америчких и француских декларација постоје значајне разлике, условљене како посебним историјско-политичким ситуацијама, тако и утицајем различитих теоријских извора. Тврдња Георга Јелинека да су америчке декларације, а не Русоов Друштвени уговор, биле непосредан узор француске декларације и да је ова последња, будући да не доноси готово ништа новог, проста копија америчког модела, одбачена је од већине истраживача, мада се од неких немачких теоретичара и даље сматра доказаном. У америчким декларацијама тело људских права било је америчко, али је зато европска била душа која је у њима живела. Са фран-

цуском декларацијом од 1789. вратила су се у Европу људска права одакле су и кренула у знаку природног права¹. Упркос свих веза и сличности између америчких и каснијих европских докумената о правима човека, тек су декларације и уставни француске револуције уздигли основна права човека у „централну програмску тачку сваке револуције“².

Декларацијама француског народа не може се негирати оригиналност и утицај самосталних теоријских извора у већини њихових формулација. И у садржајном и у стилском погледу Декларација од 1789. је самостално дело. У супротном и свест о њеној вредности не би била тако дубока, нити би њом извршена кодификација људских и грађанских права постала узор за сва каснија уставна обликовања људских права. Уосталом она је и данас темељни део позитивног уставног система јавних слобода у Француској.

3. Идејно-теоријски подстицаји француских декларација су вишеструки. Филозофско-политички дух просветитељства, века разума, отворио је у Француској пут декларацијама људских права. У њима се може запазити како прихватање идеја Волтера, Монтескијеа и Русоа, тако и ставова физиократа.

Мада у француским декларацијама није видљив непосредан утицај Волтера, он је од савременика био осећан као главни носилац и заговорник идеја новог човека. Притом се он окренуо не само против апсолутне монархије, већ нарочито против католичке цркве, захтевајући, пре свега, слободу мисли и слободу учења у држави и друштву. Надовезујући се на ставове Џона Лока о циљу осигурања слобода у држави, Шарл Монтескије је развио не само учење о подели и равнотежи власти, него је и слободу дефинисао као право да се чини све што закони дозвољавају. Политичка слобода за Монтескијеа могућа је само у оној држави у којој *le pouvoir arrête le pouvoir*, дакле, тамо где су законодавна, извршна и судска власт уравнотежене. И мисао Русоа била је усмерена на *liberté civile*. Према његовом учењу предао је човек, на основу друштвеног уговора, природна тј. људска права друштву, али је преко *volonté générale* задобио грађанска права. Конструкцијом закона као израза опште воље добило је учење Русоа централну позицију у декларацијама. Ова конструкција подразумевала је равноправност грађана у формирању опште воље, неопходност да закони одржавају правну једнакост и да стога морају да имају опште дејство³. Коначно, учењем о *«lois fondamentales»* и физиократи су дали свој удео у идејним темељима француских декларација, посебно радикалније Декларације од 1793. Они су разумели фундаменталне законе као непроменљиве законе природе и у њих су убрајали и права индивидуе — *propriété, liberté i sûreté*. Како основни предмет физиократа ни-

1. Upor. J. Hashagen, Zur Entstehungsgeschichte der nordamerikanischen Erklärungen der Menschenrechte, in: Zur Geschichte der Erklärung der Menschenrechte, (Hrsg. Roman Schnur), Darmstadt, 1964, S. 162.

2. F. Hartung, Die Entwicklung der Menschen- und Bürgerrechte von 1776 bis zur Gegenwart, 5. Aufl., Göttingen/Zürich 1985, S. 16.

3. Upor. F. Hartung, nav. delo, str. 16.

су били држава и друштво, него привреда и њене претпоставке у »ordre naturel«, не изненађује што се код њих поред познатог тријаса природних права налазе и први наговештаји социјалних права, пре свега, права на рад. Целокупним својим учењем, усмереним против привилегија и ексклузивних права племства, нарочито антифеудалним тумачењем права на својину увели су физиократи привредно-револуционарни елемент у прединдустријско схватање људских права⁴.

4. Национална скупштина Француске која је бројала 1200 чланова свечано је објавила 26. августа 1789. Декларацију права човека и грађанина. Историјско-политичка ситуација из које је произишла француска Декларација од 1789. у битном се разликује од оне која је довела до настанка америчких декларација. У првом случају она се појављује као плод револуције, а у другом рата за независност.

Док су Американци у својим декларацијама жестоко нападали тиранију енглеског краља, оштрина у француској декларацији лежала је у апстрактном и неодређеном нападу постојеће државе. Међутим, класни противник није изричито и недвосмислено поменут. Неодређени напад био је изражен у преамбули речима: „непознавање“, заборављање или презирање права човека су једини узроци општих несрећа и корупције Владе“. То би били мотиви представника француског народа који су „решили да изложе, у једној свечаној декларацији, природна, неутуђива и света Права човека...“. Члан 1 Декларације прокламује да се људи „рађају и живе слободни и једнаки у правима“, али је мисао о општој једнакости одмах ограничена начелом да „друштвене разлике могу бити засноване само на заједничкој користи“. У чл. 2 понавља се да је „циљ сваког политичког удруживања очување природних и незастаривих права човека“, и у та права убрајају се „слобода, сигурност, својина и отпор угњетавању.“ У погледу карактера права, пошто су она природна, узима се да су она и неутуђива. Човек се њих не би могао одрећи, а да притом не изгуби своју људску суштину. А fortiori трећи не могу њима да располажу.⁵ Како је „људска природа“ идентична за све људе, логично је да су они једнаки у правима тј. да је једнакост саставни део природног карактера права. На ово се надовезује и принцип универзалности права садржаних у Декларацији, која, потврђујући права инхерентна људској природи, вреди за све људе.⁶ За карактер и вредност права битно је да она претходе друштву, односно сваком „политичком удруживању, које је само у обавези да та права очува“.

Права из Декларације од 1789 не садрже никакве захтеве на позитивне престације друштва. Природна права дају појединцу у пр-

4. Upor. E. Boutmy, Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte und Georg Jellinek, in: Zur Geschichte der Erklärung der Menschenrechte, (Hrsg. Roman Schnur), Darmstadt 1964, S. 81.

5. Upor. G. Oestreich, Die Entwicklung der Menschenrechte und Grundfreiheiten, in: A. Betermann (H. C. Nipperdey) F. Neumann, Die Grundrechte, I—IV, Band I, S. 56.

6. J. Rivero, Les libertés publiques, 1/Les droits de l'homme, Paris 1973, p. 48.

вом реду овлашћење на индивидуалну акцију. Она намећу политичкој заједници само негативну обавезу, постављајући границе власти, која, будући да долази после ових, мора да их поштује.⁷ С друге стране, права која предходе друштву не могу ни да се од стране друштва ставе у покрет. Друштво тј. јавна власт не може њима да одређује циљеве и на самом човеку је да изабере циљеве које намерава да следи. Права човека тиме се показују као апсолутна⁸.

У Декларацији од 1789 слобода је одређена као „могућност да се чини све оно што не шкоди другоме“, тако да „вршење права сваког човека нема граница осим оних које обезбеђују другим члановима друштва уживање ових истих права“. Те границе могу се постављати законом који има задатак само да забрани „радње штетне за друштво“. Начело *in dubio pro libertas* долази до изражаја у одређивању да „све оно што законом није забрањено не може бити спречено, а нико не може бити принуђен да чини оно што он не наређује“. Постављен у Русоовом смислу као »*expression de la volonté générale*«⁹ знаком *per definitionem* не може бити опресиван. Не само да закон не може ићи против слободе, него је заправо он њена најбоља гаранција. Он мора бити исти за све, било да штити, било да кажњава, а у постављању услова за обављање јавних функција не могу се правити никакве разлике, осим оних које се тичу врлине и талента.

У погледу кривично-правних гаранција слободе Декларација поставља само генералне принципе, за разлику од америчких декларација које су овде знатно детаљније. Слобода саопштења мисли и мишљења, пак, важи као „једно од најдрагоценијих права човека“. Свако може слободно говорити, писати, штампати, уз резерву одговорности за злоупотребу ове слободе у случајевима одређеним законом. Слобода убеђења и вере поставља се у смислу толеранце: нико не може бити узнемираван због својих убеђења, чак ни верских, али под условом који ову слободу ипак ограничава. Испољавање убеђења и вере не сме да нарушава јавни ред утврђен законом.

За разлику од природних слобода које обезбеђују и стварају за појединца слободну сферу у коју држава не сме да уђе, право пристајања и учешћа у одређивању пореза, као и право на суделовање у стварању опште воље улазе у круг права грађана. Овим правима јемчи се учествовање грађана у вођењу јавних послова.⁹

У последњим одредбама Декларације одређени су основни елементи либералног државног и друштвеног поретка. Оне стоје у тесној вези са принципом народног суверенитета који је постављен у чл. 3. на следећи начин: „Принцип сваког суверенитета суштински почива у Нацији. Ниједно тело, ниједан појединац не може вршити власт која изричито одатле не проистиче“. За режим уставне владе

7. Ibid, str. 48.

8. Ibid, str. 49.

9. J. Rivero, nav. delo, str. 49.

10. J. Rivero, nav. delo, str. 50.

Декларација поставља два захтева: гарантовање индивидуалних права и поделу власти. „Друштво у коме гарантовање права није обезбеђено, ни подела власти одређена, нема устав“. Сваки устав, дакле, мора да садржи и једну и другу институционалну гаранцију које се са либералног становишта сматрају нераскидиво повезаним. Коначно, либерална индивидуалистичка црта Декларације од 1789. снажно је обележена третманом приватне својине. Својина је представљена апсолутистички, као „неприкосновено и свето право“. Она се може одузети само ако то „очигледно захтева законито утврђена јавна потреба“, па и тада само под условом „правичног и претходног обештећења“.

Устав Француске од 3. септембра 1791. санкционишући преузимање власти од стране посредничког и образовног грађанства, прихватио је Декларацију од 1789., која је била позната и као *Declaration Girordine*. Грађански карактер новог поретка потврђују како снажно акцентовање начела једнакости, тако и посебна заштита коју је добило „свето и неприкосновено“ право својине. Са овом декларацијом Велика француска револуција је достигла „пуни социјални динамизам и идеолошку експресију“. Она је прегнантно изразила прогресивне токове и револуционарне услове свога времена и у најкраћем може се означити као бриљантни експозе природног права.

LA DECLARATION FRANÇAISE DES DROITS DE L'HOMME

La fin du XVIII-ème siècle est marquée par l'adoption de deux documents juridiques-politiques d'une importance exceptionnelle; de la Constitution américaine de 1787 et deux années plus tard adoptée la Déclaration française des droits de l'homme. Dans l'histoire des constitutions il n'y a pas beaucoup de documents juridiques qui pourraient être comparés, par leurs contenus et par leurs influences, avec ces textes juridiques. La Constitution américaine, avec son contenu un peu changé, continue à être la source la plus importante du droit constitutionnel des Etats — Unies. D'autre côté, la validité juridique de la Déclaration française de 1789 est confirmée par la Constitution de la Cinquième République de 1958. Aussi de l'un que de l'autre côté, l'existence de certains principes politiques et juridiques est incontestable, ce qui est une des raisons importantes de la validité juridique exceptionnellement longue et de la fraîcheure «éternelle» de ces documents.

Le noyau de ces documents sont les droits de l'homme, il s'agit seulement de l'accès différent et de la technique de leurs assurances. Pendant que dans le premier cas la garantie des droits de l'homme est atteinte par l'affirmation de certains principes dans l'organisation et dans le fonctionnement du pouvoir politique, dans l'autre cas on a posé dans le premier plan l'affirmation concrète du domaine des libertés individuelles arraché de l'influence du pouvoir public. Par les révisions de la Constitution américaine ces deux accès de garanties des droits de l'homme étaient réunis et appliqués dans toutes les institutions constitutionnelles des droits de l'homme.

2. La Constitution des Etats Unies d'Amérique a été précédée par les déclarations des droits de l'homme. La Virginie a été le premier Etat qui a adopté la Constitution, à la Convention de Wiliensbourg, au mois de juin 1776 et qui a été inaugurée par une déclaration solennelle des droits. Cette déclaration des droits est devenue le modèle pour toutes les autres déclarations des Etats américains, qui ont, cependant, différemment défini certains droits et principes en ajoutant de nouvelles définitions.

Entre les déclarations américaines et françaises il existent d'importantes différences, conditionnées aussi bien par des situations historiques et politiques différentes que par l'influence de différentes sources théoriques. L'affirmation de Georges Yélinék que c'étaient les déclarations américaines, et non le Contrat social de Rousseau, qui étaient le modèle immédiat de la Déclaration française et que celle-ci, étant

donné qu'elle n'apporte rien de nouveau, représente une simple copie du modèle américain, est refusée de la majorité de chercheurs, quoique de la part de certains théoriciens allemands elle soit considérée comme prouvée. Dans les déclarations américaines le corps des droits de l'homme était américain mais l'âme qui y vivait était française. Avec la Déclaration française de 1789 revenaient en Europe les droits de l'homme d'où ils sont partis comme les droits naturels. (1) En dépit de toutes liaisons et ressemblances entre les déclarations américaines et des documents postérieurs européens du droit de l'homme, c'est sans doute que ce sont les déclarations et les constitutions de la Révolution française qui ont élevé les droits de l'homme au niveau du «point central du programme de chaque révolution» (2).

On ne peut pas nier à la Déclaration du peuple français l'originalité et l'influence des sources théoriques autochtones dans la plupart de ses formulations. Aussi bien par son contenu que par son style la Déclaration de 1789 est une œuvre originale. Dans le cas contraire la conscience sur sa valeur ne serait pas si profonde ni la codification des droits de l'homme et du citoyen, qu'elle a réalisé pourrait devenir le modèle pour toutes les formulations postérieures des droits de l'homme. D'ailleurs elle est aujourd'hui encore la partie fondamentale du système constitutionnel français valable des libertés publiques en France.

3. Les inspirations idéo-politiques de la Déclaration sont multiples. L'esprit politico-philosophique du Siècle des philosophes, du siècle de la raison, a ouvert à la France la voie des déclarations des droits de l'homme. On peut y remarquer la présence des idées de Voltaire, de Montesquieu et de Rousseau, ainsi que des positions des physiocrates.

Bien que dans les déclarations françaises ne soit pas visible l'influence immédiate de Voltaire celui-ci était senti par les contemporains comme le porteur principal des idéaux du nouvel homme. Il n'était pas tourné seulement contre la monarchie absolutiste mais il l'était surtout contre l'église catholique, en exigeant avant tout la liberté de pensée et la liberté de professer dans l'Etat et dans la société. En se liant aux positions de John Lock sur le but de l'assurance de la liberté dans le pays, Charles Montesquieu a développé non seulement la philosophie du partage du pouvoir et de son balance, il a aussi défini la liberté comme le droit de faire tout ce que les lois permettent. La liberté politique pour Montesquieu est possible seulement dans ce pays où le «pouvoir arrête le pouvoir», donc là où le pouvoir législatif, exécutif et judiciaire est balancé.

La pensée de Rousseau était aussi orientée vers la liberté civile. D'après sa philosophie l'homme a légué, à la base du contrat social, ses droits naturels, c'est à dire ses droits de l'homme à la société, mais par la volonté générale a obtenu les droits civils. Par la construction des lois comme l'expression de la volonté générale, la philosophie de Rousseau a reçu la position centrale dans les déclarations. Cette construction entendait l'égalité des citoyens dans la formation de la volonté générale, la nécessité que les lois expriment l'égalité juridique et que, par conséquent, doivent avoir l'effet générale. (4) Finalement, par leurs idées sur les «lois fondamentales» les physiocrates

tes ont donné aussi leur attribut dans la formation des fondements idéologiques des déclarations françaises, particulièrement de la Déclaration plus radicale de 1793. Ils comprenaient les lois fondamentales comme les lois inchangeables de la nature et y comptaient les droits de l'individu — la propriété, la liberté et la sûreté. Etant donné que l'objet principal de la philosophie des phisocrates n'était pas ni l'Etat ni la société, mais l'économie et leurs suppositions dans »l'ordre naturel«, il n'est pas surprenant que chez eux, outre le trias connu des droits naturels, se trouvent aussi les premières apparitions des droits sociaux, avant tout le droit au travail. Par leurs idées, prises en totalité, orientées contre les privilèges et les droits exclusifs de la noblesse, surtout par l'interprétation antiféodale du droit de la propriété, les phisocrates ont introduit l'élément économique et révolutionnaire dans la compréhension avant-industrielle des droits de l'homme.

4. L'Assemblée nationale française, qui comptait 1.200 membres, a solennellement annoncé, au jour du 26 août 1789, la Déclaration des droits de l'homme et du citoyen.

La situation historique et politique de laquelle est issue la Déclaration française de 1789, dans son essence, diffère de celle d'où sont issues les déclarations américaines. Dans le premier cas elle apparaît comme un fruit de la Révolution, dans l'autre de la guerre de libération.

Tandis que les Américains dans leurs déclarations attaquent impitoyablement la tyrannie du roi anglais, la pointe dans la Déclaration française résidait dans une attaque abstraite et indéfinie de l'Etat (du pouvoir) existant. L'adversaire de classe n'a pas été explicitement mentionné. Cette attaque abstraite a été exprimée dans la préambule par les mots: »l'ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de l'homme sont les seules causes des malheurs publics et de la corruptions des gouvernements«. C'étaient des motifs des représentants du peuple français qui »ont résolu d'exposer dans une déclaration solennelle, les droits naturels, inaliénables et sacrés de l'homme. . . .«. L'article 1 de la Déclaration proclame que les hommes: »naissent et demeurent libres et égaux dans leurs droits«, mais l'idée de l'égalité générale est tout de suite bornée par le principe que: »les distinctions sociales ne peuvent être fondées que sur l'utilité commune«. Dans l'article deux on répète que »le but de toute association politique est la conservation des droits naturels et imprescriptibles de l'homme« et: »ces droits sont: la liberté, la propriété, la sûreté et la résistance à l'oppression«. Au point de vue caractère des droits, étant donné qu'ils sont naturels, on prend qu'ils sont aussi inaliénables. L'homme ne pourrait pas s'en priver sans perdre son essence humaine. Et fortiori, les troisièmes ne peuvent pas en disposer. (6) Comme la »nature humaine est identique pour tous les hommes, il est logique qu'ils soient égaux dans leurs droits, ce qui veut dire que l'égalité est la partie intégrante du caractère naturel des droits. A cela s'attache aussi le principe de l'universalité des droits se trouvant dans la Déclaration, qui, confirmant les droits inhérents à la nature humaine, sont valables pour tous les hommes. (7). Pour le caractère et la valeur des droits est essentiel qu'ils précèdent la société,

c'est à dire »chaque association politique n'a d'autres devoirs que de les conserver«.

Les droits de la Déclaration de 1789 ne contiennent nulles demandes au sujet des prestations positives de la société. Les droits naturels donnent à l'individu avant tout l'autorisation à l'action individuelle. Ils imposent à la communauté politique seulement l'obligation négative, en imposant des bornes au pouvoir qui, étant donné postérieure, doit les respecter. (8). D'autre côté, les droits qui précèdent la société ne peuvent non plus être mis en marche de la part de la société. La société, c'est à dire le pouvoir public, ne peut pas leur déterminer les buts et c'est à l'homme lui-même de faire le choix des buts qu'il aura à suivre. Par là, les droits de l'homme se manifestent comme les droits absolus. (9).

Dans la Déclaration de 1789 la liberté est défini comme la »possibilité de faire tout ce qui ne nuit pas à l'autrui« ainsi que: »l'exercice des droits naturels de chaque homme n'a d'autres bornes que celles qui assurent aux autres membres de la société la jouissance de ces mêmes droits«. Ces limites peuvent être posées par la loi qui a le devoir d'empêcher seulement les »actes nuisibles à la société«. Le principe »in dubio pro libertas« se reflète dans la détermination: »Tout ce qui n'est pas défendu par la loi ne peut être empêché, et nul ne peut être contraint à faire ce qu'elle n'ordonne pas«. Prise dans le sens des mots de Rousseau comme: »l'expression de la volonté générale« la loi »per definitionem« — par définition ne peut être oppressive. Non seulement que la loi ne peut pas aller contre la liberté, bien au contraire, elle est sa meilleure garantie. Elle doit être la même pour tous, soit qu'elle protège, soit qu'elle punit et, dans la formulation des conditions pour l'exercice des fonctions publiques on ne peut faire aucune différence, sauf celle liée à la vertu et au talent.

Au point de vue des garanties juridiques des libertés la Déclaration pose seulement des principes généraux, pour la différence des déclarations américaines qui y sont beaucoup plus détaillées. Quant à liberté de communication des pensées et des opinions, ce droit vaut comme: »un des plus précieux droit de l'homme«. Chacun peut librement parler, écrire, imprimer, avec la réserve de responsabilité pour l'abus de cette liberté en cas prévus par la loi. La liberté des convictions et de la religion se pose dans le sens de la tolérance ainsi que: personne ne peut être inquiété pour ses opinions, même religieuses, mais à une condition qui limite cette liberté. La démonstration des convictions et de la religion ne doit pas troubler l'ordre public prévu par la loi.

Pour la différence des libertés naturelles qui assurent et qui créent pour l'individu une libre atmosphère, où le pouvoir n'a pas le droit de pénétrer, le droit de consentement et de participation dans la répartition des impôts, ainsi que le droit de participer dans la création d'une volonté générale, entrent dans le cercle des droits des citoyens. Par ces droits on garantie la participation des citoyens dans la gestion des affaires publiques.

Dans les derniers articles la Déclaration déterminent les éléments fondamentaux du système sociale et étatique libérale. Ils sont en liai-

son étroite avec le principe de la souveraineté nationale qui est mis dans l'article 3 de la manière suivante: »Le principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la nation, nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressément.« Pour le système constitutionnel du pouvoir la Déclaration pose deux exigences: la garantie des droits individuels et la séparation du pouvoir. »Toute société, dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de constitution«. Toute constitution donc doit contenir ces deux garanties constitutionnelles, lesquelles, du point de vue libérale, sont considérées inséparables. Enfin, le côté individuel et libérale de la Déclaration de 1789 est fortement marqué par son traitement de la propriété privée. La propriété est posée, d'une façon absolutiste, comme un droit »inviolable et sacré«. Elle peut être ôtée uniquement en cas si la »nécessité publique, légalement constatée l'exige évidemment« mais même en tel cas à condition d'une »indemnité juste et préalable«.

La Constitution française du 3 septembre 1791, en sanctionnant la prise du pouvoir de la part de la bourgeoisie (possesseur du capital et instruite) a accepté la Déclaration de 1789, connue sous le nom de »Déclaration girondine. L'accentuation puissante du principe de l'égalité, ainsi que la protection particulière qu'a reçu le »sacré et inviolable« droit de la propriété, confirment le caractère bourgeois du nouveau système. Avec cette Déclaration la Grande Révolution française a atteint son »plein dynamisme social et son expression idéologique«. D'une manière prégnante elle a exprimé les courants progressistes et les conditions révolutionnaires de son temps et enfin, le plus brièvement dit elle peut être marquée comme une brillante exposition du droit naturel.